

*The EDITH and LORNE PIERCE
COLLECTION of CANADIANA*

Queen's University at Kingston

*Presented
from
H. R. H. E. Gill*

**Queen's University
Library**

KINGSTON, ONTARIO

E
A

CICERO

DE

AMICITIA.

FROM THE TEXT OF ERNESTI,

CAREFULLY REVISED.

MONTREAL:
ARMOUR & RAMSAY.

1849.

PA 6304
L2
1849

Q
sem
idone
cum
igitu
habit
amic
inter
quib

Sc
p. U

ARGUMENTUM

DIALOGI DE AMICITIA.

QUUM inter Publum Scipionem Africanum et Lælium summam semper amicitiam fuisse constaret, Ciceroni de amicitia scripturo idoneus visus est Lælius, quem induceret de amicitia disputantem cum utroque genero Caio Fannio et Quinto Mucio Scævola. Hoc igitur sermone, quem Cicero paucis diebus post Africani mortem habitum fingit, Lælius docet, quid sit amicitia, quibus de causis amici quæsiti sint, et quibus causis amicitia contrahatur: deinde inter quos amicitia esse possit: quæ sit amicitiae lex, quæ officia, et quibus denique modis perpetuo conservetur.

Scriptus est autem hic libellus post Catonem Majorem anno fere p. U. c. 710.

8808

MARCI TULLII CICERONIS

LÆLIUS SIVE DE AMICITIA DIALOGUS

AD

TITUM POMPONIUM ATTICUM.

I. 1. QUINTUS Mucius augur multa narrare de Caio Lælio, socero suo, memoriter et jucunde solebat, nec dubitare, illum in omni sermone appellare sapientem: ego autem a patre ita eram deductus ad Scævolam, sumpta virili toga, ut, quoad possem et liceret, a senis latere nunquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter et commode dicta memoriae mandabam, fierique studebam ejus prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scævolam contuli, quem unum nostræ civitatis et ingenio et justitia præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc alias: nunc redeo ad augurem. 2. Quum saepe multa, tum memini, domi in hemicyclo sedentem, ut solebat, quum et ego essem una et pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum fere omnibus erat in ore. Meministi enim profecto, Attice, et eo magis, quod Publio Sulpicio utebare multum, (quum is Tribunus plebis capitali odio a Quinto Pompeio, qui tum erat Consul, dissideret, quum conjunctissime et amantissime vixerat), quanta hominum esset vel admiratio, vel querela. 3. Itaque tum Scævola, quum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælii de amicitia, habitum ab illo secum et cum altero genero Caio Fannio, M. F., paucis diebus post mortem Africani. Ejus disputationis sententias memoriae mandavi; quas hoc libro exposui meo arbitratu. Quasi enim ipsos induxi loquentes, ne *Inquam* et *Inquit* saepius interponeretur, atque ut tanquam a præsentibus coram haberi sermo videretur. Quum enim saepe mecum ageres, ut de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res quum omnium cognitione, tum

nostra familiaritate visa est. Itaque feci non invitus, ut prodessem multis tuo rogatu. 4. Sed, ut in *Catone Majore*, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quam ejus, qui et diutissime senex fuisset, et in ipsa senectute præ ceteris floruisse: sic, quum accepissemus a patribus, maxime memorabilem Caii Lælii et Publii Scipionis familiaritatem fuisse, idonea mihi Lælii persona visa est, quæ de amicitia ea ipsa dissereret, quæ disputata ab eo meminisset Scævola. Genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum auctoritate, et eorum illustrium, plus, nescio quo pacto, videtur habere gravitatis. Itaque, ipse mea legens, sic afficior interdum, ut Catonem, non me, loqui existimem. 5. Sed, ut tum ad senem senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus de amicitia scripsi. Tum est Cato locutus, quo erat nemo fere senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius, et sapiens, (sic enim est habitus,) et amicitiae gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim animum a me parumper avertas, Lælium loqui ipsum putes. Caius Fannius et Quintus Mucius ad sacerum veniunt post mortem Africani: ab his sermo oritur. Respondet Lælius: cuius tota disputatio est de amicitia, quam legens tu te ipse cognoscet.

II. 6. FANNIUS. Sunt ista, Lælii. Nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior. Sed existimare debes, omnium oculos nunc in te esse conjectos; unum te sapientem et appellant et existimant. Tribuebatur hoc modo Marco Catoni; scimus Lucium Attilium apud patres nostros appellatum esse sapientem: sed uterque alio quodam modo; Attilius, quia prudens esse in jure civili putabatur; Cato, quia multarum rerum usum habebat: multa ejus et in Senatu, et in foro, vel provisa prudenter, vel acta constanter, vel responsa acute, ferebantur. Propterea quasi cognomen jam habebat in senectute sapientis. Te autem alio quodam modo, non solum natura et moribus, verum etiam studio et doctrina esse sapientem; nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem, qualem in tota Græcia neminem. 7. Nam qui septem appellantur, eos, qui ista subtilius

quærunt, in numero sapientium non habent. Athenis unum accepimus, et eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum judicatum. Hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita ducas, humanosque casus virtute inferiores putes. ~~¶~~ Itaque ex me quærunt, credo item ex te, Scævola, quoniam pacto mortem Africani feras: eoque magis, quod his proximis Nonis, quum in hortos Decii Bruti auguris, commentandi causa, ut assolet, venissemus, tu non adfuisti, qui diligentissime semper illum diem et illud munus solitus essem obire. 8. SCÆVOLA. Quærunt quidem, Cai Læli, multi, ut est a Fannio dictum. Sed ego id respondeo, quod animadvertis, te dolorem, quem acceperis quum summi viri tum amicissimi morte, ferre moderate; nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ: quod autem his Nonis in collegio nostro non adfuisses, valetudinem causam, non mæstitiam fuisse. ~~¶~~ LÆLIUS. Recte tu quidem, Scævola, et vere. Nec enim ab isto officio, quod semper usurpavi, quum valerem, abduci incommodo meo debui, nec ullo casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut ulla intermissio fiat officii. 9. Tu autem, Fanni, qui mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco nec postulo, facis amice: sed, ut mihi videris, non recte judicas de Catone. Aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, si quisquam, ille sapiens fuit. Quomodo, ut alia omittam, mortem filii tulit! Memineram Paullum, videram Gallum: sed hi in pueris; Cato in perfecto et spectato viro. 10. Quamobrem cave Catoni anteponas ne istum quidem ipsum, quem Apollo, ut ais, sapientissimum judicavit. Hujus enim facta, illius dicta laudantur. De me autem, ut jam cum utroque loquar, sic habetote.

III. Ego, si Scipionis desiderio me moveri negem, quam id recte faciam, viderint sapientes; sed certe mentiar. Moveor enim, tali amico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit; et, ut confirmare possum, nemo certe fuit. Sed non egeo medicina; me ipse consolor, et maxime illo solatio, quod eo errore careo, quo, amicorum decessu, plerique angi solent. Nihil enim mali accidisse Scipioni puto. Mihi accidit, si quid accidit. Suis autem incommodis graviter angi, non amicum, sed seipsum

amantis est. 11. Cum illo vero quis neget actum esse præclare? Nisi enim, quod ille minime putabat, immortalitatem optare vellet, quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? qui summam spem civium, quam de eo jam puero habuerant, continuo adolescens incredibili virtute superavit: qui Consulatum petivit nunquam, factus est Consul bis: primum ante tempus; iterum sibi suo tempore; reipublicæ pæne sero: qui, duabus urbibus eversis, inimicissimis huic imperio, non modo præsentia, verum etiam futura bella delevit. Quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrem? liberalitate in sorores? bonitate in suos? justitia in omnes? Nota sunt vobis. Quam autem civitati carus fuerit, mærore funeris indicatum est. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio juvare potuisset? Senectus enim quamvis non sit gravis, ut memini Catonem anno ante, quam mortuus est, mecum et cum Scipione disserere, tamen aufert eam viriditatem, in qua etiamnum erat Scipio. 12. Quamobrem vita quidem talis fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere. Moriendi autem sensum celeritas abstulit. Quo de genere mortis difficile dictu est: quid homines suspicentur, videtis. Hoc tamen vere licet dicere, Publio Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætissimosque viderit, illum diem clarissimum fuisse, quum, Senatu dimisso, domum reductus ad vesperum est a Patribus conscriptis, a populi Romani sociis et Latinis, pridie quam excessit e vita: ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius, quam ad inferos pervenisse.

IV. 13. Neque enim assentior iis, qui hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamque Græciam, (quæ nunc quidem deleta est, tum florebat) institutis et præceptis suis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut, plerique, sed idem dicebat semper, *Animos hominum esse divinos, iisque, quum e corpore excessissent, redditum in*

*actum esse
at, immor-
od homini
uam de eo
edibili vir-
am, factus
n sibi suo
s urbibus
præsentia,
n de mori-
alitate in
Nota sunt
re funeris
annorum
amvis non
n mortuus
ufert eam
2. Quam-
gloria, ut
n celeritas
est: quid
vere licet
os in vita
n clarissi-
ductus ad
Romani
ut ex tam
ius, quam

æc nuper
s interire,
tiquorum
ortuis tam
rofecto, si
um, qui in
quæ nunc
præceptis
o sapien-
illud, ut,
inum esse
editum in*

*casum patere; optimoque et justissimo cuique expeditissi-
mum.* 14. Quod item Scipioni videbatur: qui quidem, quasi præsagiret, perpaucis ante mortem diebus, quum et Philus et Manilius adessent, et alii plures, tuque etiam, Scævola, mecum venisses, triduum disseruit de republica; cuius disputationis fuit extreum fere de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut optimi cujusque animus in morte facilime evolet, tanquam e custodia vinculisque corporis; cui censemus cursum ad Deos faciliorem fuisse, quam Scipioni? Quocirea, mœrere hoc ejus eventu, vereor, ne invidi magis, quam amici sit. Sin autem illa veriora, ut idem interitus sit animorum et corporum, nec ullus sensus maneat: ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali. Sensu enim amissio fit idem, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum et nos gaudemus, et hæc civitas, dum erit, lætabitur. 15. Quamobrem cum illo quidem, ut supra dixi, actum optime est; mecum incommodius: quem fuerat æquius, ut prius introieram, sic prius exire de vita. Sed tamen recordatione nostræ amicitiae sic fruor, ut beate vixisse videar, quia cum Scipione vixerim: quo cum mihi conjuncta cura de re publica et de privata fuit, quo cum et domus et militia communis: et id, in quo est omnis vis amicitiae, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. Itaque non tam ista me sapientiae, quam modo Fannius commemoravit, fama delectat, falsa præsertim, quam quod amicitiae nostræ memoriam spero sempiternam fore. Idque mihi eo magis est cordi, quod ex omnibus saeculis vix tria aut quatuor nominantur paria amicorum: quo in genere sperare videor, Scipionis et Lælii amicitiam notam posteritati fore. 16. FANN. Istud quidem, Læli, ita necesse est. Sed, quoniam amicitiae mentionem fecisti, et sumus otiosi, pergratum mihi feceris, (spero item Scævola) si, quemadmodum soles, de ceteris rebus, quum ex te quæruntur, sic de amicitia disputaris, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. SCÆV. Mihi vero pergratum erit: atque, id ipsum quum tecum agere conarer, Fannius antevertit. Quamobrem utriusque nostrum gratum admodum feceris. V. 17. LÆL. Ego vero non gravarer, si mihi ipso

confiderem. Nam et præclara res est, et sumus, ut dixit Fannius, otiosi. Sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? Doctorum est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut iis ponatur, de quo disputatione quamvis subito. Magnum opus est, egetque exercitatione non parva. Quamobrem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis, censeo, petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel secundas, vel adversas. 18. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse: neque id ad vivum reseco, ut illi, qui hæc subtilius disserunt; fortasse vere, sed ad communem utilitatem parum. Negant enim, quenquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sane. Sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus. Nos autem ea, quæ sunt in usu vitaque communis, non ea, quæ singuntur aut optantur, spectare debemus. Nunquam ego dicam, Caium Fabricium, Marcum Curium, Tiberium Coruncanium, quos sapientes nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habeant sapientiæ nomen, et invidiosum et obscurum: concedantque, ut hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient. Negabunt, id, nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur *pingui Minerva*, ut aiunt. 19. Qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquitas, liberalitas, nec sit in illis ulla cupiditas vel libido vel audacia, sintque magna constantia, ut ii fuerunt, modo quos nominavi: hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos putemus; quia sequuntur, quantum homines possunt, naturam, optimam bene vivendi ducem. Sic enim mihi perspicere videor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quædam: major autem, ut quisque proxime accederet. Itaque cives potiores, quam peregrini; propinquui, quam alieni. Cum his enim amicitiam natura ipsa peperit: sed ea non satis habet firmitatis. Namque hoc præstat amicitia propinquitati, quod ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest. Sublata enim benevolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. 20. Quanta autem vis amicitiæ sit, ex hoc intelligi maxime potest: quod ex infinita

societate generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est et adducta in angustum, ut omnis caritas aut inter duos aut inter paucos jungeretur.

VI. Est autem amicitia nihil aliud, nisi omnium divinarum humanarumque rerum, cum benevolentia et caritate, summa consensio : qua quidem haud scio, an, excepta sapientia, nihil melius homini sit a Düs immortalibus datum. Divitias alii præponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores ; multi etiam voluptates. Belluarum hoc quidem extremum est : illa autem superiora caduca et incerta, posita non tam in nostris consiliis, quam in fortunæ temeritate. Qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem : sed hæc ipsa Virtus amicitiam et gignit et continet : nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest. 21. Jam virtutem ex consuetudine vitæ sermonisque nostri interpretemur : nec eam, ut quidam docti, verborum magnificientia metiamur : virosque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paullos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos ; his communis vita contenta est : eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur. Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. 22. Principio, cui potest esse *vita vitalis*, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat ? Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui, ut tecum ? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberet, qui illis æque, ac tu ipse, gauderet ? Adversas vero ferre difficile esset sine eo, qui illas etiam gravius, quam tu, ferret. Denique ceteræ res, quæ expetuntur, opportunæ sunt singulæ rebus fere singulis : divitiae, ut utare : opes, ut colare : honores, ut laudere : voluptates, ut gaudeas : valetudo, ut dolore careas et muneribus fungare corporis ; amicitia res plurimas continet. Quoquo te verteris, præsto est : nullo loco excluditur : nunquam intempestiva nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igni, ut aiunt, pluribus locis utimur, quam amicitia. Neque ego nunc de vulgari aut de mediocri, quæ tamen ipsa et delectat et prodest, sed de vera et perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. Nam et secundas res splendidiores facit amicitia, et adversas partiens communicansque leviores.

VII. 23 Quumque plurimas et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimis præstat omnibus, quod bona spe prælucet in posterum, nec debilitari animos aut cadere patitur. Verum etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca et absentes adsunt, et egentes abundant, et imbecilles valent, et, quod difficilius dictu est, mortui vivunt : tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur : horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex natura rerum benevolentiae conjunctionem, nec domus ulla nec urbs stare poterit ; ne agri quidem cultus permanebit. Id si minus intelligitur, quanta vis amicitiae concordiaeque sit : ex dissensionibus atque discordiis percipi potest. Quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma civitas est, quæ non odiis atque dissidiis funditus possit everti ? Ex quo, quantum boni sit in amicitia, judicari potest. 24. Agrigentinum quidem doctum quendam virum carminibus Græcis vaticinatum ferunt, quæ in rerum natura totoque mundo constarent, quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales et intelligunt, et re probant. Itaque, si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus ? Qui clamores tota cavea nuper in hospitis et amici mei, Marci Pacuvii, nova fabula : quum, ignorante Rege, uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur ; Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret ! Stantes plaudebant in re facta : quid arbitramur in vera fuisse facturos ? Facile indicabat ipsa natura vim suam : quum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero judicarent. Hactenus mihi videor, de amicitia quid sentirem, potuisse dicere. Siqua præterea sunt, (credo autem esse multa) ab iis, si videbitur, qui ista disputant, queritote. 25. FANN. Nos autem a te potius : quanquam etiam ab ipsis sæpe quæsivi, et audivi, non invitus equidem : sed aliud quoddam expetimus filum orationis tuæ. SCÆV. Tum magis id dices, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, quum est de Republica disputatum, adfuisses. Qualis tum patronus

as commodi-
rum præstat
osterum, nec
m etiam ami-
quod intuetur
es abundant,
u est, mortui
erum prose-
ors videtur :
is ex natura
mus ulla nec
permanebit.
concordiaeque
rcipi potest.
civitas est,
everti ? Ex
potest. 24.
irum carmi-
erum natura
ntur, ea con-
Atque hoc
re probant.
mici in peri-
est, qui id
es tota cavea
neuvii, nova
sset Orestes,
necaretur ;
perseveraret !
mur in vera
a vim suam :
nt, id recte
videor, de
ua præterea
debitur, qui
autem a te
ri, et audivi,
expetimus
id dices,
est de Re-
n patronus

justitiae fuit contra accuratam orationem Phili ! FANN.
Facile id quidem fuit, justitiam justissimo viro defendere.
SCÆV. Quid amicitiam ? Nonne facile ei, qui ob eam
summa fide, constantia, justitiaque servatam, maximam
gloriam ceperit ?

VIII. 26. LÆL. Vim hoc quidem est afferre. Quid
enim refert, qua me rogatione cogatis ? Cogitis certe.
Studii enim generorum, præsertim in re bona, quum
difficile est, tum ne æquum quidem, obsistere.

Sæpiissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime
illud considerandum videri solet, num propter imbecillitatem
atque inopiam desiderata sit amicitia : ut in dandis
recipiendisque meritis, quod quisque minus per se ipse
posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet : an esset
hoc quidem proprium amicitiae. Sed antiquior et pul-
chrior et magis a natura ipsa profecta alia causa. Amor
enim, ex quo *amicitia* nominata, princeps est ad benevo-
lentiam conjungendam. Nam utilitates quidem etiam ab
iis percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitiae coluntur et
observantur causa temporis. In amicitia autem nihil fictum,
nihil simulatum ; et, quidquid in ea est, id est verum
et voluntarium. 27. Quapropter a natura mihi videtur potius,
quam ab indigentia, orta amicitia, et applicatione
magis animi cum quodam sensu amandi quam cogitatione,
quantum illa res utilitatis esst habitura. Quod quidem
quale sit, etiam in bestiis quibusdam animadverti potest :
quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, et ab eis
ita amantur, ut facile earum sensus appareat. Quod in
homine inulto est evidentius. Primum ex ea caritate,
quæ est inter natos et parentes ; quæ dirimi, nisi detesta-
bili scelere, non potest. Deinde, quam similis sensus ex-
stittit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus
et natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis
et virtutis perspicere videamur. 28. Nihil est enim
amabilius virtute : nihil, quod magis alliciat ad diligendum :
quippe quum, propter virtutem et probitatem, eos etiam,
quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis
est, qui Caii Fabricii, Manii Curi non cum caritate ali-
qua et benevolentia memoriam usurpet, quos nunquam
viderit ? Quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui
Spurium Cassium, Spurium Mælium non oderit ? Cum

duobus ducibus de imperio in Italia decertatum, Pyrrho et Hannibale. Ab altero, propter probitatem ejus, non nimis alienos animos habemus ; alterum, propter crudelitatem, semper hæc civitas oderit.

IX. 29. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel, quod majus est, in hoste etiam diligamus : quid mirum, si animi hominum moveantur, quum eorum, quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem et bonitatem perspicere videantur ? Quanquam confirmatur amor et beneficio accepto, et studio perspecto, et consuetudine adjuncta : quibus rebus ad illum primum motum animi et amoris exhibitis, admirabilis quædam exاردescit benevolentiae magnitudo : quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit, per quem quisque assequatur, quod desideret ; humilem sane relinquunt, et minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitiae, quam ex inopia atque indigentia natam volunt. Quod si ita esset ; ut quisque minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus. Quod longe secus est. 30. Ut enim quisque sibi plurimum confidit, et ut quisque maxime virtute et sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaque omnia in se ipso posita judicet : ita in amicitiis expetendis colendisque maxime excellit. Quid enim Africanus indigens mei ? Minime hercle : ac ne ego quidem illius : sed ego admiratione quadam virtutis ejus, ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit : auxit benevolentiam consuetudo. Sed quanquam utilitates multæ et magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ. 31. Ut enim beneficii liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium seneramur,) sed natura propensi ad liberalitatem sumus ; sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod oīnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. 32. At ii, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longe dissentunt. Nec mirum. Nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem tamque contemptam. Quam obrem hos quidem ab hoc sermone removeamus : ipsi autem intelligamus, natura gigni sensum diligendi et benevolentiae caritatem, facta significatione

probatis : quam qui appetiverunt, applicant sese et proprius admovent, ut et usu ejus, quem diligere cœperunt, fruantur, et moribus ; sintque pares in amore, et aequales ; propensioresque ad bene merendum, quam ad reposendum. Atque hæc inter eos sit honesta certatio. Sic et utilitates ex amicitia maximæ capientur : et erit ejus ortus a natura, quam ab imbecillitate, et gravior et verior. Nam si utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolveret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiae sempiternæ sunt. Ortum quidem amicitiae videtis, nisi quid ad hæc forte vultis. FANN. Tu vero perge, Læli. Pro hoc enim, qui minor est natu, meo jure respondeo. 33. Scæv. Recte tu quidem. Quamobrem audiamus.

X. LÆL. Audite ergo, optimi viri, ea, quæ sæpissime inter me et Scipionem de amicitia disserebantur. Quanquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum vitæ permanere. Nam vel, ut non idem expediret [utrique], incidere sæpe ; vel, ut de republica non idem sentirent : mutari etiam mores hominum sæpe dicebat, alias adversis rebus, alias ætate ingrauiente. Atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis ætatis, quod summi puerorum amores sæpe una cum prætexta ponerentur. 34. Sin autem ad adolescentiam perduxissent ; dirimi tamen interdum contentione vel uxoriæ conditionis, vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterque non posset. Quod si qui longius in amicitia proventi essent, tamen sæpe labefactari, si in honoris contentionem incidissent : pestem enim majorem esse nullam amicitias, quam in plerisque pecuniæ cupiditatem : in optimis quibusque honoris certamen et gloriae : ex quo inimicitias maximas sæpe inter amicissimos existissemus. 35. Magna enim dissidia, et plerumque justa nasci, quum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur : ut aut libidinis ministri, aut adjutores essent ad injuriam. Quod qui recusarent, quamvis honeste id facerent, jus tamen amicitiae deserere arguerentur ab iis, quibus obsequi nollent : illos autem, qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri, omnia se amici causa esse facturos. Eorum querela inveteratas non modo familiaritates extingui solere, sed etiam odia

gigni sempiterna. Hæc ita multa, quasi fata, impendere amicitiis, ut omnia subterfugere non modo sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri.

XI. 36. Quamobrem id primum videamus, si placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. Num, si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? Num Viscellinum amici, regnum appetentem, num Spurium Melium debuerunt juvare? 37. Tiberium quidem Gracchum, rempublicam vexantem, a Quinto Tuberone æqualibusque amicis derelictum videbamus. At Caius Blossius, Cumanus, hospes familiæ vestræ, Scævola, quum ad me, qui aderam Lænati et Rupilio Consulibus in consilio, deprecatum venisset, hanc, ut sibi ignoscerem, causam afflerebat, quod tanti Tiberium Gracchum fecisset, ut, quidquid ille vellet, sibi faciendum putaret. Tum ego, *Etiamne, si te in Capitolium facies ferre vellet?* “*Nunquam, inquit, voluisset id quidem. Sed, si voluisset, paruisse.*” Videlis, quam nefaria vox. Et hercle ita fecit, vel plus etiam, quam dixit. Non enim paruit ille Tiberii Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit. Itaque hac amentia, quæstione nova perterritus, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, pœnas reipublicæ graves justaque persolvit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaveris. Nam, quum conciliatrix amicitiæ virtutis opinio fuerit, difficile est, amicitiam manere, si a virtute defeceris. 38. Quod si rectum statuerimus, vel concedere amicis quidquid velint, vel impetrare ab iis quidquid velimus, perfecta quidem sapientia simus, si nihil habeat res vitii: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos vidimus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt: et eorum quidem maxime, qui ad sapientiam proxime accedunt. 39. Videlimus Papum Æmilium Caio Luscino familiarem suisse, (sic a patribus accepimus,) bis una Consules, et Collegas in Censura: tum et cum iis, et inter se, conjunctissimos suisse Manium Curium et Tiberium Coruncanum, memorie proditum est. Igitur ne suspicari quidem possumus, quenquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra jusjurandum, contra rempublicam.

, impendere
pientiæ, sed
s, si placet,
Num, si
m arma illi
nici, regnum
aut juvare ?
n vexantem,
dictum vide-
pes familie
Lænati et
nisset, hanc,
t Tiberium
faciendum
olium faces
id quidem.
nefaria vox.
xit. Non
d præfuit :
uit. Itaque
iam prosu-
ves justas-
ati, si amici
x amicitie
anere, si a
erimus, vel
are ab iis
simus, si
amicis, qui
memoriam
x hoc nu-
m quidem
39. Vi-
em fuisse,
et Collegas
nctissimos
m, memo-
possumus,
isse, quod
npublicam

esset. Nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere, si contendisset, impetraturum non fuisse; quum illi sanctissimi viri fuerint, æque autem nefas sit, tale ali- quid et facere rogatum, et rogare? At vero Tiberium Gracchum sequebantur Caius Carbo, Caius Cato, et minime tum quidem Caius frater, nunc idem acerrimus.

XII. 40. Hæc igitur lex in amicitia sanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis enim excusatio est et minime accipienda, quum in ceteris peccatis, tum si quis contra rempublicam se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni et Scævola, locati sumus, ut nos longe prospicere oporteat futuros casus reipublicæ. Deflexit enim jam aliquantulum de spatio curriculoque consuetudo majorum. Tiberius Gracchus regnum occupare conatus est; vel regnavit is quidem paucos menses. 41. Num quid simile populus Romanus audierat aut viderat? Hunc etiam post mortem securi amici et propinqui, quid in Publum Scipionem effecerint, sine lacrimis non queo dicere. Nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recentem pœnam Tiberii Gracchi, sustinuimus. De Caii Gracchi autem Tribunatu quid exspectem, non libet augurari. Serpit deinde res: quæ proclivius ad perniciem, quum semel cœpit, labitur. Videtis, in tabella jam ante quanta sit facta labes, primo Gabinia lege, biennio autem post, Cassia. Videre jam videor populum a Senatu disjunctum, multitudinisque arbitrio res maximas agi. Plures enim discent, quemadmodum hæc fiant, quam quemadmodum his resistatur. 42. Quorsum hæc? Quia sine sociis nemo quidquam tale cōnatur. Præcipendum est igitur bonis, ut, si in ejusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existiment, ita se alligatos, ut ab amicis in re publica peccantibus non discedant: improbis autem pœna statuenda est: nec vero minor iis, qui sequuti erunt alterum, quam iis, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? Qui quum Imperator bello Persico servitute Græciam liberasset, propterque invidiam in exsiliū missus esset, ingratæ patriæ injuriam non tulit, quam ferre debuit. Fecit idem, quod xx annis ante apud nos fecerat Coriolanus. His adjutor contra patriam inventus est nemo. Itaque mortem sibi uterque concivit. 43. Quare talis improbo-

rum consensio non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius omni supplicio vindicanda: ut ne quis sibi concessum putet, amicum, vel bellum patriæ inferentem, sequi. Quod quidem, ut res cœpit ire, haud scio, an aliquando futurum sit. Mihi autem non minori curæ est, qualis respublica post mortem meam futura sit, quam qualis hodie sit.

XIII. 44. Hæc igitur prima lex amicitiae sanciatur, ut ab amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus: ne exspectemus quidem, dum rogetur: studium semper adsit, cunctatio absit: consilium vero dare gaudemus libere: plurimum in amicitia amicorum bene- suadentium valeat auctoritas: eaque et adhibeatur ad monendum non modo aperte, sed etiam acriter, si res postulabit, et adhibitæ pareatur.

45. Nam quibusdam, quos audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam. Sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutiis argutius: partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus: satis superque esse suarum cuique rerum, alienis nimis implicari molestum esse: commodissimum esse, quam laxissimas habenas habere amicitiae; quas vel adducas, quum velis, vel remittas. Caput enim esse ad beate vivendum securitatem; qua frui non possit animus, si tanquam parturiat unus pro pluribus. 46. Alios autem dicere aiunt multo etiam inhumanius, (quem locum breviter perstrinxí paullo ante:) præsidii adjumentique causa, non benevolentiae neque caritatis, amicitias esse expetendas. Itaque ut quisque minimum firmitatis habeat minimumque virium, ita amicitias appetere maxime. ~~x~~ Ex eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præsidia quærant, quam viri: et inopes, quam opulent: et calamitosi, quam beati. 47. O præclaram sapientiam! Solem enim e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt: qua a Diis immortalibus nihil melius habemus, nihil jucundius. Quæ est enim ista securitas? Specie quidem, blanda, sed reapse multis locis repudianda. Neque enim est consentaneum, ullam honestam rem actionemve, ne sollicitus sis, aut non suspicere aut suspectam deponere. Quod si curam fugimus, virtus fugienda est; quæ necesse est cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur atque oderit; ut bonitas malitiam,

temperantia libidinem, ignaviam fortitudo. Itaque videas rebus injustis justos maxime dolere, imbellibus fortes, flagitosis modestos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti, et lætari bonis rebus, et dolere contrariis. 48. Quamobrem si cadit in sapientem animi dolor ; (qui profecto cadit, nisi ex ejus animo extirpatam humanitatem arbitramur,) quæ causa est, cur amicitiam funditus tollamus e vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias ? Quid enim interest, motu animi sublato, non dico inter hominem et pecudem, sed inter hominem et saxum, aut truncum, aut quidvis generis ejusdem ? Neque enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram et quasi ferream quandam esse volunt : quæ quidem est, quum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis : ut et bonis amici quasi diffundantur, et incommodis contrahantur. Quamobrem angor iste, qui pro amico st̄epe capiundus est, non tantum valet, ut tollat e vita amicitiam ; non plus, quam ut virtutes, quia nonnullas curas et molestias afferunt, repudientur.

XIV. Quum autem contrahat amicitiam, ut supra dixi, si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet et adjungat : id quum contingit, amor exoriatur necesse est. 49. Quid enim tam absurdum, quam delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut ædificio, ut vestitu cultuque corporis, animo autem virtute prædicto, eo, qui vel amare, vel, ut ita dicam, redamare possit, non admodum delectari ? Nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudine studiorum officiorumque jucundius. 50. Quod si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam alliciat et tam attrahat, quam ad amicitiam similitudo : concedetur profecto verum esse, ut bonos boni diligent adsciscantque sibi, quasi propinquitate conjunctos atque natura. Nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quam natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni et Scævola, constat, ut opinor, bonis inter bonos quasi necessariam benevolentiam esse ; qui est amicitiae fons a natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. Non est enim inhumana virtus, neque immanis, neque superba : quæ etiam populos universos tueri, eisque optime consulere soleat : quod non faceret

profecto, si a caritate vulgi abhorreret. 51. Atque etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causa singunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiae tollere. Non enim tam utilitas parta per amicum, quam amici amor ipse delectat: tumque illud sit, quod ab amico est profectum, jucundum, si cum studio est profectum: tantumque abest, ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ii, qui opibus et copiis, maximeque virtute prædicti, in qua plurimum est præsidii, miniue alterius indigeant, liberalissimi sint et beneficentissimi. Atque haud scio, an ne opus sit quidem, nihil unquam omnino deesse amicis. Ubi enim studia nostra viguisserent, si nunquam consilio, nunquam opera nostra, nec domi nec militiæ, Scipio eguisset? Non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam consecuta est.

XV. 52. Non ergo erunt homines deliciis diffluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu nec ratione habent cognitam, disputabunt. Nam quis est, pro Deum fidem atque hominum! qui velit, ut neque diligit quemquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis atque in omnium rerum abundantia vivere? Hæc est enim tyrannorum vita; in qua nimur nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benevolentia potest esse fiducia: omnia semper suspecta atque sollicita: nullus locus amicitiae. 53. Quis enim aut eum diligit, quem metuit; aut eum, a quo se metui putat? Coluntur tamen simulatione duntaxat ad tempus. Quod si forte, ut fit plerumque, ceciderint; tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. Quod Tarquinium dixisse ferunt, exsulanten se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quos infidos, quum jam neutris gratiam referre posset. 54. Quanquam miror, illa superbia et importunitate si quemquam habere potuit. Atque ut hujus, quem dixi, mores veros amicos parare non potuere: sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa est. Itaque efferuntur illi sere fastidio et contumacia: neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutari, spernique ab his veteres amicitias, indulgeri novis. 55. Quid au-

Atque etiam
amicitias,
enim tam
se delectat :
jucundum,
ut amici-
us et copiis,
est præsidii,
beneficentis-
n, nihil un-
audia nostra
era nostra,
igitur utilita-
est.
diffuentes
nec ratione
pro Deum
ilicit quen-
e omnibus
re ? Hæc
nulla fides,
potest esse
ita : nullus
igat, quem
oluntur ta-
si forte, ut
am fuerint
erunt, ex-
quisset, quos
posset. 54.
e si quen-
dixi, mores
orum opes
Non enim
plerumque
eruntur illi
insipiente
oc quidem
moribus,
spernique
Quid au-

tem stultius, quam, quum plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cetera parare, quæ parantur pecunia, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa : amicos non parare, optimam et pulcherrimam vitæ, ut ita dicam, supellectilem ? Etenim cetera quum parant, cui parent, nesciunt, nec cujus causa laborent :—ejus est enim istorum quidque, qui vincit viribus :—amicitarum sua cuique permanet stabilis et certa possessio : ut, etiam si illa maneant, quæ sunt quasi dona fortunæ, tamen vita inulta et deserta ab amicis non possit esse jucunda. Sed hæc hactenus.

XVI. 56. Constituendi sunt autem, qui sint in amicitia fines et quasi termini diligendi. De quibus tres video sententias ferri ; quarum nullam probo : unam, ut eodem modo erga amicos affecti simus, quo erga nosmet-ipsos ; alteram, ut nostra in amicos benevolentia illorum erga nos benevolentæ pariter æqualiterque respondeat : tertiam, ut, quanti quisque se ipse facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. Nec enim illa *prima* vera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. 57. Quam multa enim, quæ nostra causa nunquam saceremus, facimus causa amicorum ? precari ab indigno, supplicare ; tum acerbius in aliquem invehiri, insectarique vehementius : quæ in nostris rebus non satis honeste, in amicorum sunt honestissime : multæque res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt detrahique patiuntur, ut iis amici potius, quam ipsi, fruantur. 58. *Altera* sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. Hoc quidem est [nimis] exigue et exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum et datorum. x Dicitur mihi et affluentior videtur esse vera amicitia : nec observare restricte, ne plus reddat, quam acceperit. Neque enim verendum est, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo [quid] in amicitiam congeratur. 59. *Tertius* vero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. Sæpe enim in quibusdam aut animus abjectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. Non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est : sed potius eniti et efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducatque spem cogita-

tionemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiæ constituendus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, dixero. Negabat, ullam vocem inimiciorem amicitiæ potuisse reperiri, quam ejus, qui dixisset, Ita amare oportere, ut si aliquando esset osurus: nec vero se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset unus e septem: [sed] impuri cujusdam, aut ambitiosi aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. Quonam enim modo quisquam amicus esse poterit, cui se putabit inimicum esse posse? Quin etiam necesse erit cupere et optare, ut quam sœpissime peccet amicus, quo plures det sibi tanquam ansas ad reprehendendum: rursum autem recte factis commodisque amicorum necesse erit angi, dolere, invidere. 60. Quare hoc quidem præceptum, cujuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiis comparandis, ut nequando amare inciperemus eum, quem aliquando odissemus. Quin etiam si minus felices in diligendo fuissemus, ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitandum, putabat.

XVII. 61. His igitur finibus utendum arbitror, ut, quum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ulla exceptione communitas: ut, etiam si qua fortuna acciderit, ut minus justæ amicorum voluntates adjuvandæ sint, in quibus eorum aut caput agatur aut fama, declinandum sit de via, modo ne summa turpitudo sequatur. Est enim, quatenus amicitiæ dari venia possit. Nec vero negligenda est fama: nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet benevolentiam civium; quam blanditiis et assentando colligere turpe est: virtus, quam sequitur caritas, minime repudianda est.

62. Sed sœpe (etenim redeo ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quod omnibus in rebus homines diligentiores essent: ut capras et oves quot quisque haberet, dicere posset: amicos quot haberet, non posset dicere; et in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligentes esse; nec habere quasi signa quædam et notas, quibus eos, qui ad-

amicitiam essent idonei, judicarent. Sunt igitur firmi et stabiles et constantes eligendi; cuius generis est magna penuria: et judicare difficile est sane, nisi expertum. Experiendum est autem in ipsa amicitia. Ita præcurrit amicitia judicium, tollitque experiendi potestatem. 63. Est igitur prudentis, sustinere, ut currum, sic impetum benevolentiae: quo utamur, quasi equis tentatis, sic amicitias, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam saepe in parva pecunia perspiciuntur, quam sint leves: quidam, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in magna. Sin vero erunt aliqui reperti, qui, pecuniam præferre amicitiae, sordidum existiment: ubi eos inveniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiae non anteponant? ut, quum ex altera parte proposita hæc sint, ex altera jus amicitiae, non multo illa malint? Imbecilla est enim natura ad contemnendam potentiam; quam etiam si neglecta amicitia consequi sunt, obscuratum iri arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia. 64. Itaque veræ amicitiae difficillime reperiuntur in iis, qui in honoribus reque publica versantur. Ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? hæc ut omittam, quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates! ad quas non est facile inventu qui descendat: quanquam Ennius recte:

Amicus certus in re incerta cernitur:

namen hæc duo levitatis et infirmitatis plerosque convincent; aut si in bonis rebus contemnunt, aut in malis deserunt.

XVIII. Qui igitur utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia præstiterit, hunc ex maxime raro hominum genere judicare debemus, et pæne divino.

65. Firmamentum autem stabilitatis constantiaeque ejus, quam in amicitia quærimus, fides est. Nihil enim stabile est, quod infidum est. Simplicem præterea, et communem, et consentientem, qui rebus iisdem moveatur, eligi par est: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. Neque enim fidum potest esse multiplex ingenium et tortuosum. Neque vero, qui non iisdem rebus movetur, et natura consentit, fidus aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus, aut inferendis dele-

tetur, aut credat oblatis: quæ omnia pertinent ad eam, quam jamdudum tracto, constantiam. Ita fit verum illud, quod initio dixi, amicitiam, nisi inter bonos, esse non posse. Est enim boni viri, quem eundem sapientem licet dicere, hæc duo tenere in amicitia: primum, ne quid factum sit, neve simulatum: aperte enim vel odisse, magis ingenui est quam fronte occultare sententiam. Deinde, non solum ab aliquo allatas criminaciones repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. 66. Accedat huc suavitas quædam oportet sermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. Tristitia autem et in omni re severitas, habet illa quidem gravitatem: sed amicitia remissior esse debet et liberior et dulcior et ad omniem comitatem facilitatemque proclivior.

XIX. 67. Exsistit autem hoc loco quædam quæstio subdifficilis: num quando amici novi, digni amicitia, veteribus sint anteponendi, ut equis vetulis teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiarum debent esse, sicut aliarum rerum, satietates. Veterimæ quæque, ut ea vina, quæ vetustatem ferunt, esse debent suavissimæ: verumque illud est, quod dicitur, *multos modios salis simul edendos esse*, ut amicitiae munus expletum sit. 68. Novitates autem, si spem afferrunt, ut, tanquam in herbis non fallacibus, fructus apparet, non sunt illæ quidem repudiandæ: vetustas tamen suo loco conservanda est. Maxima est enim vis vetustatis et consuetudinis. Quin ipso equo, cuius modo mentionem feci, si nulla res impedit, nemo est, qui non eo, quo consuevit, libentius utatur, quam intractato et novo: nec modo in hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quæ sunt inanimata, consuetudo valet: quum locis ipsis delectemur, montuosis etiam et silvestribus, in quibus diutius commorati sumus. 69. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. Sæpe enim excellentiæ quædam sunt: qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege. Nunquam se ille Philo, nunquam Rupilio, nunquam Mumvio anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Quintum vero Maximum fratrem, egregium virum, omnino sibi nequaquam parem, quod is anteibat ætate, tanquam superiorem colebat, suosque omnes per

inent ad eam,
Ita fit verum
er bonos, esse
eundem sapi-
tia : primum,
erte enim vel
are sententiam.
natiōnes repel-
n, semper ali-
66. Accedat
atque morum,
cītīe. Tristi-
quidem gravī-
bīor et dul-
proclivior.

edam quæstio
amicitia, ve-
nēros ante-
Non enim
m, satietates.
tatem ferunt,
t, quod dici-
, ut amicitiae
si spem affe-
fructus ap-
tustas tamen
vis vetustatis
odo mentio-
non eo, quo
t novo : nec
m, quæ sunt
delectemur,
tius commo-
tia, superi-
lentiae quæ-
it a dicam,
upilio, nun-
oris ordinis
, egregium
is anteibat
omnes per

se esse ampliores volebat.. 70. Quod faciendum imitan-
dumque est omnibus : ut, si quam præstantiam virtutis,
ingenii, fortunæ consecuti sunt, impertiant ea suis, com-
municentque cum proximis : ut, si parentibus nati sint
humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo
vel fortuna, eorum augeant opes, eisque honori sint et
dignitati : ut in Fabulis, qui aliquamdiu propter ignora-
tionem stirpis et generis in famulatu fuerint, quum
cogniti sunt, et aut Deorum aut Regum filii inventi,
retinent tamen caritatem in pastores, quos patres multos
annos esse duxerunt. Quod multo profecto magis in
veris patribus certisque faciendum. Fructus enim in-
genii et virtutis omnisque præstantiae tum maximus
capitur, quum in proximum quemque confertur.

XX. 71. Ut igitur ii, qui sunt in amicitiae conjunc-
tionisque necessitudine superiores, exæquare se cum in-
ferioribus debent : sic inferiores non dolere, se a suis aut
ingenio aut fortuna aut dignitate superari. Quorum
plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam expro-
brant : eoque magis, si habere se putant, quod officiose
et amice et cum labore aliquo suo factum queant dicere.
Odiosum sane genus hominum, officia exprobrantium :
quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non com-
memorare, qui contulit. 72. Quamobrem ut ii, qui su-
periores sunt, submittere se debent in amicitia : sic quod-
am modo inferiores extollere. Sunt enim quidam, qui
molestas amicitias faciunt, quum ipsi se contemni putant;
quod non fere contingit, nisi iis, qui etiam contemnendos
se arbitrantur ; qui hac opinione non modo verbis, sed
etiam opere levandi sunt. 73. Tantum autem cuique
tribuendum, primum, quantum ipse efficere possis ;
deinde etiam, quantum ille, quem diligas atque adjuves,
sustinere. Non enim tu possis, quantumvis excellas,
omnes tuos ad honores amplissimos perducere : ut Scipio
Publum Rupilium potuit Consulem efficere ; fratrem
ejus Lucium non potuit. Quod si etiam possis quidvis
deferre ad alterum, videndum est tamen, quid ille possit
sustinere. 74. Omnino amicitiae, corroboratis jam con-
firmatisque et ingenii et ætatibus, judicandæ sunt : nec,
si qui ineunte ætate venandi aut pilæ studiosi fuerint,
eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio
et non

præditos dilexerunt. Isto enim modo nutrices et paedagogi jure vetustatis plurimum benevolentiae postulabunt; qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodam modo collendi. Aliter amicitiae stabiles permanere non possunt. Dispares enim mores, dispara studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia. 75. Recte etiam præcipi potest in amicitiis, ne intemperata quædam benevolentia, quod persæpe fit, impedit magnas utilitates amicorum. Nec enim, ut ad Fabulas redeam, Trojanum Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrimis iter suum impedientem, audire voluisset. Et sæpe incident magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quod desiderium non facile ferat, is et infirmus est mollisque natura, et ob eam ipsam causam in amicitia parum justus. 76. Atque in omni re considerandum est, et quid postules ab amico, et quid patiare a te impetrari.

XXI. Est etiam quasi quædam calamitas in amicitiis dimittendis nonnunquam necessaria: jam enim a sapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratione nostra delabitur. Erumpunt sæpe vitia amicorum quum in ipsis amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitiae sunt remissione usus eluendæ et, ut Catonem dicere audivi, dissuendæ magis, quam discindendæ. ~~N~~isi quædam admodum intolerabilis injuria exarserit, ut neque rectum neque honestum sit neque fieri possit, ut non statim alienatio disjunctioque facienda sit. 77. Sin autem morum aut studiorum commutatio quædam, ut fieri solet, facta erit, aut in reipublicæ partibus dissensio intercesserit (to quorū enim jam, ut paullo ante dixi, non de sapientium, sed de communibus amicitiis) cavendum erit, ne non solum amicitiae depositæ, sed inimicitiae etiam susceptæ videantur. Nihil enim turpius, quam cum eo bellum gerere, quicunque familiariter vixeris. Ab amicitia Quinti Pompeii meo nomine se removerat, ut scitis, Scipio: propter dissensionem autem, quæ erat in republica, alienatus est a collega nostro Metello. Utrumque egit graviter, auctori-

rices et paedagogi postulabunt;
dam modo co-
non possunt.
ntur, quorum
liam causam
esse non pos-
maxima potest
Recte etiam
nædam bene-
nas utilitates
eam, Trojam
, apud quem
m impediens
agnæ res, ut
e vult, quod
st mollisque
titia parum
dum est, et
impetrari.
s in amici-
am enim a
cittas oratio-
orum quum
n ad amicos
remissione
uendæ ma-
m intolera-
e honestum
junctioque
orum com-
in reipub-
im jam, ut
communi-
amicitiæ de-
ar. Nihil
e, quicun-
mpeii meo
r dissensi-
est a col-
, auctori-

tate, et offensione animi non acerba. 78. Quamobrem primum danda opera est, ne qua amicorum discidia flant: sin tale aliquid evenerit, ut extinctæ potius amicitiæ, quam oppressæ esse videantur. Cavendum vero, ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitiæ: ex quibus jurgia, maledicta, contumeliae gignuntur. Quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt: et hic honos veteri amicitiæ tribuendus est, ut is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur injuriam. Omnino omnium horum vitiorum atque incommodorum una cautio est atque una provisio, ut ne nimis eito diligere incipiamus, neve non dignos. 79. Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligentur. Rarum genus, (et quidem omnia præclara rara) nec quidquam difficilius, quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: et amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. 80. Ita pulcherrima illa et maxime naturali carent amicitia, per se et propter se expetenda: nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc vis amicitiæ qualis et quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam a se ipse mercedem exigit caritatis suæ, sed quod per se sibi quisque carus est. Quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nunquam reperietur. Est enim is quidem tanquam alter idem. 81. Quod si hoc appareat in bestiis, volucribus, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, primum ut se ipsæ diligent: (id enim pariter cum omni animante nascitur :) deinde, ut requirant atque appetant, ad quas se applicent, ejusdem generis animantes; idque faciunt cum desiderio et cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis in homine fit natura, qui et se ipse diligit, et alterum anquirit, cuius animum ita cum suo misceat, ut efficiat pœne unum ex duobus?

XXII. 82. Sed plerique perverse, ne dieam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt: quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. Par est autem, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui querere. In talibus ea, quam jamdudum tractamus, stabilitas amicitiæ, con-

firmari potest: quum homines benevolentia conjuneti,
 primum cupiditatibus iis, quibus ceteri serviunt, impera-
 bunt, deinde æquitate justitiae gaudebunt, omniaque
 alter pro altero suscipiet, neque quidquam unquam nisi
 honestum et rectum alter ab altero postulabit: neque
 solum [se] colent inter se ac diligent, sed etiam verebun-
 tur. Nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui
 ex ea tollit verecundiam. 83. Itaque in iis perniciosus
 est error, qui existimant, libidinum peccatorumque om-
 nium patere in amicitia licentiam. Virtutum amicitia
 adjutrix a natura data est, non vitiorum comes: ut,
 quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa
 sunt, pervenire, conjuncta et consociata cum altera per-
 veniret: quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut
 futura est, eorum est habendus ad summum naturæ
 bonum optimus beatissimusque comitatus. 84. Hæc est,
 inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant
 homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi,
 atque jucunditas: ut, quum haec adsint, beata vita sit, et
 sine his esse non possit. Quod quum optimum maxi-
 mumque sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda
 est: sine qua neque amicitiam, neque ullam rem expe-
 tendam consequi possumus. Ea vero neglecta, qui se
 amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse senti-
 unt, quum eos gravis aliquis casus experiri cogit. 85.
 Quocirca, (dicendum est enim sæpius,) quum judicaveris,
 diligere oportet: non, quum dilexeris, judicare. Sed
 quum multis in rebus negligentia plectimur, tum maxime
 in amicis et diligendis et colendis. Præpostoris enim
 utimur consiliis, et acta agimus, quod vetamur veteri
 proverbio. Nam implicati ultiro et citro, vel usu diuturno,
 vel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias, ex-
 ortata aliqua offensione, disrumpimus.

XXIII. 86. Quo etiam magis vituperanda est rei
 maxime necessarie tanta incuria. Una est enim amicitia
 in rebus humanis, de cuius utilitate omnes uno ore con-
 sentiunt. Quanquam a multis ipsa virtus contemnitur,
 et venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur.
 Multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis
 victus cultusque delectat: honores vero, quorum cupiditi-
 tate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt,

atia conjuneti, viunt, imperant, omniaque unquam nisi alabit : neque tiam verebuntiae tollit, qui is perniciosus primumque om- tum amicitia comes : ut, quæ summa m altera per- aut fuit, aut num naturæ 34. Hæc est, quæ putant illitas animi, a vita sit, et num maxi- opera danda rem expe- cta, qui se rasse senti- cogit. 85. judicaveris, care. Sed um maxime steris enim mur veteri diurno, citias, ex-

a est rei amicitia ore con- temnitur, dicitur, tenuis cupid- temnunt,

ut nihil inanius, nihil levius esse existiment. Itemque cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad unum idem sentiunt, et ii, qui ad rempublicam se contulerunt, et ii, qui rerum cognitione doctrinaque delectantur, et ii, qui suum negotium gerunt otiosi : postremo ii, qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere. 87. Serpit enim, nescio quomodo, per omnium vitas amicitia, nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Quin etiam si quis ea asperitate est et immanitate naturæ, congressus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus : tamen is pati non possit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitas suæ. Atque hoc maxime judicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos Deus ex hac hominum frequentia tolleret et in solitudine uspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam et copiam, hominis omnino adspiciendi potestatem eriperet. 88. Quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo ? Verum ergo illud est, quod a Tarentino Archyta, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audivi, ab aliis senibus auditum : Si quis in cœlum adscendisset, naturamque mundi et pulchritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore ; qua jucundissima fuisse, si aliquem, cui narraret, habuisset. Sic natura solitarium nihil amat, semperque ad aliquod tanquam adminiculum annititur : quod in amicissimo quoque dulcissimum est.

XXIV. Sed quum tot signis eadem natura declareret, quid velit, anquirat, ac desideret ; obsurdescimus tamen nescio quomodo ; nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. Est enim varius et multiplex usus amicitiæ, multæque causæ suspicionum offendionumque dantur : quas tum evitare, tum elevare, tum ferre, sapientis est.

Una illa sublevanda offensio est, ut et veritas in amicitia et fides retineatur. Nam et monendi amici sœpe sunt, et objurgandi ; et hæc accipienda amice, quum benevole fiunt. 89. Sed, nescio quomodo, verum est, quod in Andria familiaris meus dicit :

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Molesta veritas, si quidem ex ea nascitur odium ; quod est venenum amicitiae : sed obsequium multo molestius, quod, peccatis indulgens, præcipitem amicum ferri sinit. Maxima autem culpa in eo est, qui et veritatem aspernatur, et in fraudem obsequio impellitur. **¶** Omni igitur hac in re habenda ratio et diligentia est : primum, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat : in obsequio autem (quoniam Terentiano verbo lubenter utimur) comitas adsit : assentatio, vitiorum adjutrix, procul amoveatur : quæ non modo amico, sed ne libero quidem digna est. Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur. 90. Cujus autem aures veritati clausæ sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. Scitum est enim illud Catonis, ut multa ; Melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur : illos verum sæpe dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum est, quod ii, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt : eam capiunt, qua debent vacare. Peccasse enim se, non anguntur ; objurgari, moleste ferunt : quod contra oportebat ; delicto dolere, correctione gaudere.

XXV. 91. Ut igitur et monere et moneri proprium est veræ amicitiae ; et alterum libere facere, non aspere ; alterum patienter accipere, non repugnanter : sic habendum est, nullam in amicitiis pestem esse majorem, quam adulacionem, blanditiam, assentationem. Quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium hominum atque fallacium, ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. **¶** 92. Quum autem omnium rerum simulatio est vitiosa, (tollit enim judicium veri, idque adulterat,) tum amicitiae repugnat maxime. Delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiae valere non potest. Nam quum amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus : qui id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit idemque semper, sed varius, commutabilis, multiplex ? 93. Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius non modo sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur ?

Negat quis ? nego : ait ? aio : postremo imperavi egomet mihi Omnia assentari :

ut ait idem Terentius : sed ille sub Gnathonis persona : quod [amici] genus adhibere, omnino levitatis est. 94. Multi autem Gnathonum similes quum sint, loco, fortuna, fama superiores : horum est assentatio molesta, quum ad vanitatem accessit auctoritas. 95. Secerni autem blandus amicus a vero et internosci tam potest, adhibita diligentia, quam omnia fucata et simulata a sinceris atque veris. Concio, quæ ex imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, id est, assentatorem et levem civem, et inter constantem, severum, et gravem. Quibus blanditiis Caius Papirius nuper influebat in aures concionis, quum ferret legem de Tribunis plebis reficiendis ! Dissuasimus nos. 96. Sed nihil de me : de Scipione dicam libentius. Quanta illa, Dii immortales ! fuit gravitas ! quanta in oratione majestas ! ut facile ducem populi Romani, [non comitem] dices. Sed adfui stis ; et est in manibus oratio. Itaque lex popularis suffragiis populi repudiata est. Atque, ut ad me redeam, meministis, Quinto Maximo, fratre Scipionis, et Lucio Mancino Consulibus, quam popularis lex de sacerdotiis Caii Licinii Crassi videbatur ! Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atque is primum instituit, in forum versus, agere cum populo. Tamen illius vendibilem orationem religio Deorum immortalium, nobis defendantibus, facile incepbat. Atque id actum est Prætore me, quinquennio ante quam Consul sum factus. Itaque re magis, quam auctoritate, causa illa defensa est.

XXVI. 97. Quod si in scena, id est, in concione, in qua rebus fictis et adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modo id patefactum et illustratum est : quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur ? in qua nisi, ut dicitur, apertum pectus videoas, tuumque ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas ; ne amare quidem, aut amari ; quum, id quam vere fiat, ignores. Quanquam ista assentatio, quamvis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit atque ea delectatur. Ita fit, ut is assentatoribus patefactat aures suas maxime, qui ipse sibi assentetur et se maxime ipse delectet. 98. Omnino est amans sui virtus. Optime enim se ipsa novit, quamque amabilis sit, in-

telligit. Ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. ~~X~~ Virtute enim ipsa non tam multi prædicti esse, quam videri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad ipsorum voluntatem sermo quum adhibetur, orationem illam vanam testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hæc amicitia, quum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comœdiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi.

Magnas vero agere gratias Thais mihi?

Satis erat respondere, *magnas; ingentes*, inquit. Semper auget assentator id, quod is, cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. 99. Quamobrem, quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allecent et invitant: tamen etiam graviores constantioresque admonendi sunt, ut animum advertant, ne callida assentatione capiantur. Aperte enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. Callidus ille et occultus ne se insinuet, studiose cavendum est. Nec enim facillime cognoscitur, quippe qui etiam adversando sæpe assentetur; et, litigare se simulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique se patiatur: ut is, qui illusus sit, plus vidisse videatur. Quid autem turpius, quam illudi? Quod ne accidat, cavendum est, ut in Epiclero:

*Hodie me ante omnes comicos stultos senes
Versaris atque [luseris] lautissime.*

100. Hæc enim etiam in Fabulis stultissima persona est improvidorum et credulorum senum. Sed, nescio quo pacto, ab amicitiis perfectorum hominum, id est, sapientium (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominen eadere posse) ad leves amicitias deflexit oratio. Quamobrem ad illa prima redeamus, eaque ipsa concludamus aliquando.

XXVII. *Virtus, virtus, inquam, Cai Fanni, et tu, Q. Mucie, et conciliat amicitias et conservat.* In ea est enim convenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ quum se extulit et ostendit lumen suum, et idem adspexit agnovitque in alio: ad id se admovet, vicissimque accipit illud, quod in altero est: ex quo eorum exardescit sive *amor*, sive *amicitia*. Utrumque

loquor, sed de
non tam multi
delectat assen-
sermo quum
imonium esse
hæc amicitia,
mentiendum
assentatio
gloriosi.

uit. Semper
voluntatem
rem, quamvis
i illam allec-
stantioresque
callida assen-
m nemo non
llidus ille et
m est. Nec
adversando
blandiatur,
patiatur : ut
Quid autem
vendum est,

persona est
nescio quo
est, sapien-
in hominen
o. Quam-
oncludamus

nni, et tu,
In ea est
in ea con-
men suum,
e admoveat,
t : ex quo
Utrumque

enim dictum est ab *amando*. Amare autem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia nulla utilitate quæsita. 101. Quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus sequutus sis. Hac nos adolescentes benevolentia senes illos Lucium Paulum, Marcum Catonem, Caium Gallum, Publum Nasicam, Tiberium Gracchum, Scipionis nostri socerum, dileximus. Hæc etiam magis eluet inter æquales, ut inter me et Scipionem, Lucium Furium, Publum Rupilium, Spurium Mummius. Vicissim autem senes in adolescentium caritatem acquiescimus ; ut in vestra, ut in Quinti Tuberonis : equidem etiam admodum adolescentis, Publii Rutilii, Auli Virginii familiaritate delector. Quoniamque ita ratio comparata est vitæ naturæque nostræ, ut alia ætas oriatur ex alia : maxime quidem optandum est, ut cum æqualibus possis, quibuscum tanquam e carceribus emissus sis, cum iisdem ad calcem, ut dicitur, pervenire. 102. Sed quoniam res humanæ fragiles caducæque sunt, semper aliqui anquiriendi sunt, quos diligamus et a quibus diligamus. Caritate enim benevolentiaque sublata, omnis est e vita sublata jucunditas. Mihi quidem Scipio, quanquam est subito eruptus, vivit tamen semperque vivet : virtutem enim amavi illius viri, quæ exstincta non est. Nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara et insignis. Nemo unquam animo aut spe majora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet. 103. Evidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de republica consensus, in hac rerum privatarum consilium ; in eadem requies plena oblectationis fuit. Nunquam illum ne minima quidem re offendit, quod quidem senserim : nihil audivi ex ipso, quod nolle. Una domus erat, idem victus, isque communis : neque solum militia, sed etiam peregrinationes rusticationesque communes. 104. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid atque discendi ? in quibus remoti ab oculis populi, omne otiosum tempus contrivimus ? Quarum rerum recordatio et memoria, si una cum illo occidisset, desiderium con-

junctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt, alunturque potius et augentur cogitatione et memoria: et, si illis plane orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium; diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum: omnia autem brevia tolerabilia esse debent, etiam si magna sunt. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis [colatis], sine qua amicitia esse non potest, ut, ea excepta, nihil amicitia præstabilius putetis.

A.

aullo modo pos-
urque potius et
illis plane orba-
etas ipsa sola-
esse non pos-
te debent, etiam
qua dicerem.
[colatis], sine
pta, nihil ami-

LATIN CLASSICS.

CHEAP COLONIAL EDITIONS
FOR
COLLEGES AND SCHOOLS.

Although the great improvements in the Printing Art have done so much to add to the appearance of Books, and also to diminish the cost, yet the price still forms rather a serious item in the expense of education. This is particularly the case in editions of the Greek and Latin Classics. There is no want of excellence in many of these, but they are generally either so comprehensive or so extended by annotations, that the price is an obstacle to those who, entertaining enlarged views of the advantages of education, have not means commensurate with their wishes. It is, therefore, the intention of the Subscribers, to publish neat and correct editions of such detached portions of the Classic authors as are usually read in Schools and Colleges. This plan has been tried in England, and has been attended with marked success.

To those who are obliged to study economy in education, these editions will be recommended by their cheapness, their accuracy, and their being limited in their extent to that which is absolutely necessary.

To those, who either possess, or can afford to possess more expensive editions, these little copies will be offered as a means of saving the others from that speedy injury or destruction which besets books in the daily transit between home and school. They will be more portable and convenient, more fair and scholar-like in the class-room—not open to the just and reasonable objection which Tutors make to editions so charged with notes, that they almost amount to a translation.

Some years ago, the Subscribers made the attempt to introduce a uniform series of Books into the Common Schools of Canada. Their design was heartily seconded by the Board of Education in Ireland, who promptly and with the utmost liberality placed the copyright of their valuable Text Books at their disposal. At a very considerable expence of labour and money, the Subscribers, in a shorter period than they anticipated, succeeded in introducing the Books into almost every section of the Province. Since then the indefatigable and intelligent Superintendent of Education in Canada West, who, at an early period, expressed to the Subscribers his favourable opinion of these Books, having himself obtained permission to reprint them, delegated the right to other Booksellers in Canada, by whom, and by the Subscribers under their original grant from the Irish Board, the Province is now abundantly supplied with these excellent Books.

LATIN CLASSICS.

The success which attended this experiment to improve and render uniform the Books used in the Common Schools of Canada, has emboldened the Subscribers to undertake the publication of the Classical series now announced for the use of Colleges, High Schools, District and Grammar Schools.

The first numbers of the series will consist of the following:—

Excerpts from Cornelius Nepos.

The First Four Books of Cæsar.

The Georgics of Virgil.

The Fasti of Ovid.

The Third and Fourth Books of Quintus Curtius.

Cicero de Amicitia.

Cicero de Senectute.

Taciti Agricola.

Excerpts from Horace.

To be followed in rapid succession by Sallust's History of Cataline's Conspiracy, The Four First Books of Virgil's Æneid, and other Standard Text Books.

The price of each will vary from 9d. to 1s. 9d. currency, according to the quantity of printed matter in each.

Orders for copies will be executed by the Booksellers throughout Canada, or by the Publishers.

ARMOUR & RAMSAY.

NATIONAL SCHOOL BOOKS.

Since the Subscribers published this valuable series only a few years ago, the demand has so steadily increased, as to require the issue of several large editions. The present have been carefully revised and freed from typographical errors. The Introduction to Geography has been greatly improved, and the Sequel to the Second Book has been lately added to the series. Teachers will find this last named book of great service to them in preparing the way for the use of the Third Book.

General Lessons, to be hung up in Schools.

First Book of Lessons.

Second Book of Lessons.

Sequel to the Second Book.

Third Book of Lessons.

Fourth Book of Lessons.

Fifth Book of Lessons.

Truth of Christianity.

First Book of Arithmetic and Key.

English Grammar and Key.

Book-keeping and Key.

Treatise on Mensuration, for the use of Teachers.

Elements of Geometry.

Introduction to Geography and History, with Maps, Plates, &c., new edition, much improved.

OUTLINED MAPS FOR SCHOOL ROOMS.

By an arrangement with the Edinburgh Publishers, the Subscribers are enabled to sell at the remarkably low price of 6s 3d each, a series of outlined Maps lately produced for the use of Schools and Colleges in Scotland.

ARMOUR & RAMSAY.

ent to improve and
Schools of Canada,
the publication of the
Colleges, High Schools,

of the following :—

s Curtius.

llust's History of
Virgil's *Aeneid*, and

9d. currency, ac-
Booksellers through-

& RAMSAY.

BOOKS.

series only a few
as to require the
have been carefully
the Introduction to
quel to the Second
ers will find this
ring the way for

and Key.

Key.

suration, for the

.

metry.

Geography and
Maps, Plates,
on, much im-

LIBRARIES.

shers, the Sub-
price of 6s 3d
for the use of

RAMSAY.